

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Л. Л. Лазебник, д. е. н., професор, НУ ДПСУ, Larisa_lazebnik@mail.ru
Л. П. Гацька, к. е. н., доцент, КНУ імені Тараса Шевченка, Gatska@univ.kiev.ua

У статті виявлено основні напрями позитивного і негативного впливу екологічного регулювання на конкурентоспроможність гірничодобувних підприємств і галузі в цілому. Визначено умови та фактори, за яких можливий компроміс між досягненням позитивних екологічних результатів та створенням стійких конкурентних переваг підприємств гірничодобувної промисловості. Запропоновано маркери для розробки екологічної політики держави у гірничодобувній сфері, орієнтовані на досягнення одночасно збереження довкілля та підвищення конкурентоздатності підприємств галузі.

Ключові слова: гірничодобувна промисловість, конкурентоспроможність, екологічне регулювання, екологічний вплив, екологічна та соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах кризи і падіння цін на сировинні ресурси, гірничодобувні та металургійні компанії стикаються з проблемами, обумовленими безприкладними змінами на світовому ринку. Чинники, що впливають на їх конкурентоздатність, змінюються і суттєво ускладнюються. Першочергового значення набувають динамічні конкурентні переваги, до яких відноситься і екологічний потенціал підприємства та регіону. Тільки ті підприємства, які будуть найбільш ефективно вибудовувати свою стратегію, співпрацювати з урядами держав та місцевими громадами не тільки з економічних, а й з екологічних та соціальних питань, зможуть залишитись конкурентоздатними і отримати «соціальну ліцензію» на здійснення діяльності.

В даній статті ми зробимо спробу визначити, як екологічне регулювання на рівні держави та на рівні місцевої влади може впливати та конкурентоспроможність підприємств гірничодобувної промисловості.

Згідно законодавства України, добувні підприємства входять до переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Видобуток порушує ландшафт, згубно впливає на біорізноманіття, генерує великі обсяги порожньої породи, викидів пилу та інших забруднень

землі, повітря і води, руйнує родючі землі. Це викликає зрозумілі протести місцевих громад і сприяє прийняттю все більш жорстких екологічних норм з боку держави. Для гірничих підприємств це може як створювати додаткові стимули для впровадження екологічно безпечних виробничих процесів, так і генерувати проблеми збільшення витрат і ризиків, пов'язаних з відкриттям та експлуатацією шахт, і тим самим знижувати ділову активність. У цьому сенсі, на нашу думку, при впровадженні екологічних норм та інших інструментів регулювання, важливо досягти зваженості між забезпеченням контролю за забрудненням та недопущенням зменшення інвестицій в гірничодобувну промисловість, яке б могло призвести до суттєвих втрат для місцевої і національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дилема між вигодою і збитками від видобутку корисних копалин дискутується в літературі ще з XVI ст. В роботі «De Re Metallica Libri XII», що вийшла в 1556 р., Г. Агрикола писав: «Сильним аргументом недоброзичливців є те, що гірничі роботи спустошують поля... Ліси та гаї вирубуються, а потім знищуються звірі й птахи, дуже багато з яких є приємною їжею для людини. Крім того, після промивання руд використана вода отруєє струмки і ріки, і або знищує рибу, або

змушує її мігрувати. Тому жителі цих регіонів ... відчувають значні труднощі у придбанні необхідного для життя Вони говорять, що збиток від видобутку більший, ніж вартість металів, які виробляються» [1]. Проте такий підхід не був не тільки домінуючим, а навіть скільки-небудь впливовим, аж до кінця ХХ ст. Критичними питаннями економічної теорії та виробничої практики були здатність природи надати економіці достатню кількість ресурсів, їх ціна та доступність. Тільки в останні три десятиліття екологічна проблема видобутку корисних копалин набула суттєвого значення, і зараз визначається як один з чинників забезпечення конкурентоздатності гірничодобувної компанії. Зв'язок екологічного регулювання та конкурентоздатності досліджені в роботах Дж. Бріджа, К. Ван дер Лінде, М. Портера, Дж. Хілсона, К. Содерхольма, П. Содерхольма, М. Петтерсон, Е. Фаркашової [2–6]. Питанням конкурентоспроможності та державного регулювання природно-ресурсного сектора економіки присвячені наукові дослідження В. А. Ковальчука, Г. Г. Півняка, К. Н. Трубецького та ін. [7–9]. Проте оцінка залежності рівня конкурентоспроможності гірничодобувних підприємств від екологічного регулювання та галузеві механізми співпраці держави, бізнесу і місцевих громад на засадах сталого розвитку висвітлені недостатньо й потребують подальших досліджень. Необхідним є науковий аналіз загроз та можливостей, викликаних тиском щодо екологізації виробництва і споживання, внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку, які залежать як від самого підприємця, від успішності результатів функціонування та конкурентних позицій підприємства, так і від екологічної політики держави.

Формулювання мети статті. Метою даної роботи є дослідження основних напрямів позитивного і негативного впливу екологічного регулювання на конкурентоспроможність гірничодобувних підприємств і галузі в цілому, визначення умов та факторів, за яких можливий компроміс між досягненням позитивних екологічних результатів та створенням стійких конкурентних переваг в гірничодобувній промисловості. Дослідження здійснене в рамках концепції укрупненої економічної оцінки заходів екологічного регулювання, яка стверджує, що посилення еко-

логічних вимог призводить не тільки до зростання витрат, але і формує «вікно можливостей» для економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності компаній. Гіпотеза роботи полягає в припущенні, що шляхом корегування рівня прозорості, гнучкості та жорсткості екологічного регулювання держава може сприяти або втраті, або посиленню конкурентоспроможності гірничодобувних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні кілька десятиліть гірничодобувна промисловість відчуває на собі досить великий тиск щодо необхідності поліпшення своєї соціальної та екологічної ефективності. Розвиток галузі є критично необхідною умовою стабільності глобальної економіки і розвитку суспільства. Гірничі підприємства знаходяться на самому початку найбільш значимих ланцюгів вартості, є постачальниками важливих матеріалів та виробів і глобальними генераторами торгівлі, зайнятості і економічного розвитку. Тому видобувна галузь постійно стикається з серйозними вимогами та очікуваннями від усіх ланок ланцюгів створення вартості і всіх груп стейкхолдерів – від акціонерів і клієнтів до уряду, громади та споживачів [10]. В даний час поширена точка зору, що галузь перебуває на історичному етапі формування «нової реальності розробки родовищ корисних копалин». Контури цієї нової реальності визначаються трьома основними рисами: (а) повна юридична відповідність державним екологічним нормам є необхідною, але недостатньою умовою задоволення очікувань суспільства щодо захисту довкілля. Екологічна відповідальність компанії часто визнається як основа її конкурентоспроможності і необхідна умова отримання «соціальної ліцензії» на проведення робіт. Таким чином, (б) низка державних і недержавних установ все більше і більше втручаються в сферу прийняття рішень, які раніше відносились до прерогативи корпоративного управління. В результаті, (в) перелік екологічних зобов'язань компанії суттєво розширюється. [2].

Для дослідження того, як ці риси впливають на конкурентний потенціал гірничодобувних компаній, акцентуємо увагу на таких аспектах конкурентоспроможності: (1) конкурентоспроможність визначається як здат-

ність регіонів і країн до залучення інвестицій в нові видобувні підприємства та/або в розширення існуючих. Ключовим питанням у даному випадку буде те, як екологічні та соціальні нормативи впливають на очікувані доходи від інвестицій в гірничодобувну промисловість. (2) Оскільки продукція гірничодобувної промисловості часто є відносно однорідною і стандартизованою, конкурентоспроможність гірничодобувних компаній значною мірою визначається витратами виробництва. Якщо ці витрати ростуть, підприємство буде мати мало можливостей для отримання високих довгострокових прибутків, завоювання, утримання і розширення своєї частки ринку: ми припускаємо, що компанія зі скороченням частки ринку втрачає свою конкурентоспроможність.

Вплив екологічного регулювання на залучення інвестицій. Широко відомі дослідження М. Портера та К. Ван дер Лінде, в яких стверджується, що екологічне регулювання може слугувати стимулом для інноваційної діяльності та залучення інвестицій і тим самим підвищувати конкурентоспроможність окремих підприємств і галузі в цілому. Природо- та ресурсозахисні нововведення у сфері енергетичної та матеріальної ефективності при «правильно розроблених нормах» можуть одночасно сприяти росту продуктивності та конкурентоспроможності фірм, що в економічній теорії відомо як подвійний вигравш (win-win). Згідно Портеру і Ван-дер-Лінде [3], правильно розроблені екологічні норми повинні відповідати трьом принципам. По-перше, вони повинні створювати максимально сприятливі умови для їх дотримання та впровадження інновацій, але не диктувати конкретні рішення щодо технології та стратегій. По-друге, процес регулювання повинен бути максимально прозорим і зрозумілим. По-третє, екологічні норми повинні сприяти постійному поліпшенню довкілля, а не створювати торгові чи будь-які інші бар'єри.

Гіпотеза Портера досі не була повністю емпірично підтверджена, але й не спростована. На її користь свідчить те, що в цілому, як показують дослідження [5, 6], на інвестиційні рішення в гірничодобувній промисловості впливають в першу чергу геологічний потенціал і політична стабільність. Екологічна по-

літика також має значення, хоча загалом природоохоронні норми не є серйозною перешкодою для інвестицій. Гірничодобувні компанії зазвичай воліють розміщувати свої активи в регіонах, які можуть запропонувати низький рівень ризику, безпечно, прозоре та стабільне бізнес-середовище. І те, що політично та економічно стабільні країни, як правило, впроваджують найсуворіші екологічні норми, частіше за все не приводить до зниження їх інвестиційної привабливості. До того ж, багатонаціональні гірничодобувні компанії, що здійснюють свою діяльність в багатьох країнах одночасно, часто приймають однакові корпоративні технологічні й екологічні стандарти в усіх філіях. Зазвичай це стандарти, що відповідають прийнятим в країнах з суворими правилами, так як більша частина їх ринкового потенціалу міститься в цих же країнах [5]. Цьому сприяє також те, що: (а) найсучасніші технологічні і економічні процеси видобутку, як правило, найбільш екологічно сприятливі; (б) екологічні стандарти стають жорсткішими в усьому світі, тому для підприємств є сенс застосовувати суворі екологічні стандарти на ранніх стадіях, замість того, щоб корегувати їх в майбутньому, і (в) міжнародні гірничодобувні компанії піддаються ретельному аналізу і тиску з боку громадськості, банків, акціонерів, конкурентів, що змушує їх проводити відповідну екологічну поведінку. Компанії хотіли б зберегти позитивний імідж, і тому уникають ситуацій, які можуть йому зашкодити.

Проте, як стверджують окремі дослідники [4, 5], ці загальні тенденції не завжди спрацьовують в країнах, що розвиваються. Там можуть бути відсутні строгі екологічні норми, а слабкі та корумповані уряди держав не здатні забезпечити дієвого контролю за їх дотриманням. Національні гірничодобувні компанії в цих країнах переважно залежать від кредитів, тому така ситуація особливо поширена в регіонах, в яких міжнародні банки, організації з розвитку і т.д. не висувають вимог щодо посилення екологічності поведінки [11]. В таких умовах видобуток корисних копалин може мати конкурентні переваги щодо витрат і прибутків, проте рівень промислового забруднення довкілля постійно зростатиме.

З іншого боку, закономірна турбота

держави про навколишнє середовище та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь, поєднуючись з економічними інтересами щодо розподілу прибутків та з проблемами державної безпеки, часто приводить до надмірного посилення контролю за участю іноземних компаній у розробці природних ресурсів, до прагнення збільшити роль державної власності в цій сфері, і навіть до експропріації та націоналізації шахт і свердловин у випадку, якщо розробка ресурсів не вкладається в обумовлені терміни чи не відповідає регулятивним нормам [12]. Ця тенденція отримала назву ресурсного націоналізму і визнавалась одним з основних ризиків для світової гірничодобувної промисловості компаніями «Ernst&Young» та «Deloitte» протягом 2011–2014 рр.: «Націоналізація ресурсів знаходиться на першому місці в рейтингу ризиків. У багатьох країнах світу уряди вже не обмежуються тільки інструментами оподаткування у своєму прагненні отримувати більше доходів від цих галузей, вводячи такі вимоги, як обов'язкове збагачення сировини, податки на експорт та обмеження частки іноземної власності» [13]. Прояви ресурсного націоналізму можуть суттєво змінювати економічні умови інвестування та очікувані іноземними інвесторами прибутки, тим самим знижуючи конкурентоспроможність гірничодобувної галузі в контексті здатності регіонів і країн до залучення інвестицій. Ресурсний націоналізм може: (1) знизити бажання іноземних інвесторів вкладати кошти в країні; (2) ускладнити та збільшити вартість інвестиційних проектів; (3) погіршити умови кредитування та страхування через підвищення ризиків.

В 2015–2016 рр. політика ресурсного націоналізму залишається однією з найгостріших проблем для гірничо-металургійного сектора [14]. Податки і роялті продовжують зростати в усьому світі. Набирає популярності концепція обов'язкового збагачення сировинних ресурсів, яка дозволяє національній економіці продавати продукцію з більш високою доданою вартістю. Не зважаючи на все це, починаючи з 2014 року, влада багатьох країн вже не проявляє надмірної рішучості у цьому питанні, а уряди починають переглядати нормативно-правову базу для залучення приватних інвестицій в гірни-

чодобувну і металургійну галузі у зв'язку з реальною загрозою виведення активів [14]. Без сумніву, цьому сприяє відстрочення і затримка реалізації проектів у багатьох державах, а в деяких випадках – і повне вилучення компаніями своїх інвестицій в результаті зміни співвідношення ризиків і вигод.

Це стосується також і відносин з місцевими громадами: хоча виконання зобов'язань перед населенням є невід'ємною частиною діяльності гірничодобувних компаній, ризик втрати «соціальної ліцензії» на ведення діяльності внаслідок посилення регулятивного тиску зростає з кожним роком, набуваючи нових рис. При виникненні спорів держава і місцева влада все частіше стають на захист населення, що призводить до переносу або скасування багатьох проектів внаслідок зниження їх інвестиційної привабливості та рентабельності. Тому соціальна відповідальність зберігає за собою одне з чільних місць в списку 10 основних ризиків для гірничодобувної промисловості протягом останніх п'яти років [13, 14] Це свідчить про важливість даного елемента ведення бізнесу. Компанія, що має репутацію екологічно та соціально відповідальної організації, одержує конкурентні переваги завдяки легшому доступу до капіталу і міцним взаєминам з державними та місцевими органами влади. Тому в довгостроковій перспективі компанії гірничодобувного сектора можуть пристосуватись до більш суворих екологічних та соціальних норм і отримати від цього певні переваги. Проте проміжний період може бути довгим і обтяжливим та вимагати значних витрат і суттєвих інвестицій. Це означає, що вплив екологічного регулювання, в тому числі, взаємодія відповідальних державних та місцевих регулюючих органів з промисловістю, їх роль у прийнятті рішень матиме важливе значення для вирішення дилеми формування конкурентного середовища на рівні компанії.

Вплив екологічного регулювання на витрати гірничодобувних підприємств. Як уже зазначалось вище, конкурентоспроможність у сировинному секторі значною мірою заснована на витратах виробництва. Гірничодобувні компанії, як правило, працюють на світових ринках з інтенсивною конкуренцією та відносно однорідними продуктами, і, отже, мають обмежену можливість перекласти

збільшення витрат на покупців. Посилення екологічних вимог частіше за все означає, що компанія повинна спрямовувати додаткові кошти або на сплату збільшених податків, або на природоохоронні заходи, зміну технологій чи купівлю нового обладнання, навчання та перекваліфікацію персоналу і т.п. Все це підвищує вартість відкриття нових та експлуатації існуючих шахт і вимагає залучення кредитів або скорочення інвестицій в інші сфери діяльності. Крім цього, посилення екологічних вимог може супроводжуватись непрямыми витратами за рахунок втрати певної частини доходів – наприклад, при переході на інші види палива. Навіть якщо альтернативне паливо має таку ж чи навіть нижчу ціну, можливе зниження прибутку за рахунок погіршення якості продукції або за рахунок вимушених простоїв та зменшення обсягів випуску на період переходу. Втрачені доходи від таких впливів важко оцінити заздалегідь [рис.1].

Потенціальний вплив екологічного регулювання на витрати гірничодобувних підприємств	
<u>Прямі витрати</u>	<u>Непрямі витрати</u>
1.Збільшення обов'язкових платежів	1.Зменшення інвестицій в виробничий капітал та інновації через зниження загальної рентабельності
2.Придбання нового обладнання	2.Інвестиції в природоохоронні технології можуть витіснити інвестиції в інші сфери
3.Витрати на залучення нового, навчання та перекваліфікацію діючого персоналу	3.Вплив на витрати і ціни в інших секторах по ланцюгах поставок
4.Витрати на зміни виробничих та технологічних процесів	
5.Зміна структури факторів виробництва	
<u>Ключові характеристики регулювання, що формують напрямки впливу:</u>	
– Своєчасність і передбачуваність	
– Гнучкість	
– Жорсткість	

Рис.1. Напрямки та особливості впливу екологічного регулювання на витрати гірничодобувних підприємств [5]

Гірничодобувна промисловість є капіталомісткою галуззю, і багато проблем, пов'язаних з впливом екологічних норм на конкурентоспроможність, може виникнути у вигляді відсутності чітко сформульованих, однозначно трактованих керівних принципів, непередбачуваності та непрозорості прийняття і реалізації нормативних рішень. Для гірничодобувних компаній ключем до зростання конкурентоспроможності є можливість заявити про себе як про послідовного і надійного постачальника. Непередбачуваність нормативно-правових змін, затримки дозвільних процесів можуть загрожувати цій репутації. Тому достатність ресурсів, висока політична відповідальність та компетентність урядових організацій, що дають можливість забезпечити **своєчасність та передбачуваність** екологічного регулювання, можуть суттєво зменшити його негативні ефекти.

Гнучкість екологічного регулювання стосується розподілу повноважень між державою та підприємствами щодо впровадження екологічних норм та співвідношення економічних і адміністративних механізмів забезпечення їх дотримання. Застосування економічних інструментів дає можливість підприємствам більш гнучко досягати одночасно встановлених нормативів та заданої мети щодо можливих витрат. Це тому, що економічні інструменти часто забезпечують більшу потужність рішень і варіативність дій, ніж адміністративні. Щодо нормативних інструментів, наприклад, стандартів, дозволів, заборон і т.д., вибір в основному належить регулятору: він законодавчо зобов'язує всі компанії галузі дотримуватись певного рівня забруднення і визначає, які технології будуть застосовуватись для досягнення ліміту. Це змушує компанії-забруднювачі ділити порівну тягар боротьби із забрудненням, незалежно від витрат, які у кожного індивідуальні. На відміну від цього, економічні інструменти забезпечують стимули для скорочення забруднення навколишнього середовища, але вони не визначають конкретні технології та механізми, необхідні для зменшення цього забруднення. За підприємствами лишається право вибору. Для прикладу припустимо, що ми вводимо податок на стічні води. В цьому випадку підприєм-

ства, для яких зменшення кількості стічних вод потребує великих витрат, можуть вибрати платити податок протягом певного періоду, необхідного для заміни дорогого устаткування. З іншого боку, підприємства, для яких зменшення кількості стічних вод коштуватиме дешево, можуть вибрати для себе установку очисного обладнання негайно, щоб уникнути оподаткування. У цьому випадку податок робить скорочення забруднення більш привабливим для «дешевих забруднювачів», аніж для «дорогих». Для забруднювачів ця ситуація знижує загальні витрати на дотримання екологічних норм. Гірничодобувні компанії, як правило, знають набагато краще, ніж регулюючі органи, вартість зниження викидів на шахтах, і постійно розробляють та тестують нові, більш ефективні технологічні рішення для того, щоб відповідати все більш і більш суворим правилам. Гірничодобувна промисловість надзвичайно капіталоемна, і зміна промислового устаткування, ймовірно, буде відносно дорогою і трудомісткою. З цієї причини тривалий період, встановлений для досягнення відповідності нормативам, та можливість вибору можуть стати компромісом між необхідністю забезпечення екологічної та економічної ефективності і зростання конкурентоздатності. Такий тип динамічної гнучкості надає компаніям час, щоб експериментувати і тестувати нові технології та уникати помилок.

І, нарешті, *жорсткість* регулювання теж актуальна з точки зору конкурентоспроможності. Як стверджують в своєму дослідженні аналітики компанії «Ernst&Young» [14], світовий гірничо-металургійний сектор ще ніколи не стикався з такою кількістю нормативних вимог, як сьогодні. Жорсткість нормативно-правового середовища обумовлена наступними факторами: (1) у відповідь на заклики громадськості підвищити екологічну та соціальну відповідальність гірничо-металургійних підприємств держава вживає активних заходів з посилення вимог; (2) посилення демократичних процесів і зростаюча роль держави в просуванні інтересів суспільства та інших зацікавлених сторін; (3) антикорупційні заходи; (4) ресурсний націоналізм. Сьогодні бізнесу доводиться платити чималу ціну за

те, щоб забезпечити дотримання всіх законодавчих вимог. У міру ускладнення і розширення нормативно-правового поля ця ціна зростає, а процедури узгодження проєктів із регулятором займають все більше часу. Жорсткість нормативно-правового регулювання часто не тільки гальмує розвиток бізнесу, так як пов'язане для нього з підвищеними витратами, але і потенційно створює підґрунтя для свавілля недобросовісних чиновників, націлених на незаконне отримання фінансової вигоди [14].

Отже, можемо стверджувати, що своєчасність, передбачуваність, гнучкість та жорсткість екологічного регулювання – це ті ключові характеристики, які можуть сприяти посиленню або послабленню його негативного впливу на конкурентоздатність гірничодобувних підприємств. Правильно і чітко сформульовані, вчасно прийняті державні нормативи можуть впливати позитивно і забезпечувати можливість для реалізації інтересів як економічного розвитку, так і охорони довкілля протягом тривалого часу. Якщо нормативи занадто жорсткі, це матиме негативні економічні наслідки і сприятиме відтоку капіталу. Занадто м'які нормативи породжуватимуть халатне відношення до стану довкілля, погіршення екологічної ситуації, що негативно впливатиме на імідж підприємств, його відносини зі стейкхолдерами і знижуватиме його конкурентоспроможність в довгочасній перспективі.

В Україні важливість впливу екологічного регулювання на конкурентоспроможність гірничодобувних підприємств визначається і екологічними (рівень забруднення), і економічними проблемами. Економічна складова базується на тому, що природні поклади мінеральних ресурсів є однією з основних конкурентних переваг України, а розвиток їх видобування та переробки за умов вдалого управління може стати основою для процвітання і держави, і гірничодобувних компаній. За даними вчених, на території нашої держави налічується понад 20 тис. родовищ, які містять близько сотні різних видів корисних копалин. Ринкова вартість цієї мінерально-сировинної бази оцінюється в \$ 7,5 трлн., що в перерахунку на кожного українця становить приблизно по \$200 тис [15]. З усього масиву і різноманіт-

ності корисних копалин, на сьогодні розвідано 7,8 тис. родовищ і тільки 3,3 тис. з них розробляється (45%). При цьому частка сировинної продукції та продукції низького ступеня переробки в загальному обсязі виробництва України перевищує 70%. За роки, що минули з часу розпаду СРСР, частка машинобудування в структурі промислового виробництва знизилася з 31 до 14%, тобто більш ніж удвічі, а частка чорної металургії, навпаки, зросла – з 11 до майже 27% [16]. Гірничодобувний комплекс генерує близько 30% всіх валютних надходжень в Україну.

Не зважаючи на це, труднощі, з якими зіткнулася галузь сьогодні, поставили її на межу виживання. Значну роль в цьому відіграє неефективна система державного регулювання, в тому числі – екологічного, що ми розглянемо в аспекті аналізованих вище впливів на залучення інвестицій та на формування витрат гірничодобувних підприємств.

На інвестиційну привабливість галузі в Україні негативно впливає, перш за все, якість державних інститутів: міжнародні

рейтинги демонструють постійне її погіршення або стагнацію на низькому рівні. За даними «Governance Matters», Україна знаходиться на найнижчих рейтингових позиціях WGI за показниками ефективності державного управління і корупції, відстаючи не тільки від розвинутих країн, але й від багатьох країн, що розвиваються [15, 17]. Такі оцінки можна вважати дещо дискусійними, проте вони переконливо підтверджуються відтоком з України людського, виробничого та фінансового капіталу в інші країни з більш сприятливим інституційним середовищем. В тому числі, на тлі прогресування ресурсного капіталізму в світі, в Україні відбувається вивід власності в гірничодобувному секторі в треті країни та офшорні зони: за даними Державного агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку [18], переважна більшість власників акцій крупних гірничорудних підприємств – зарубіжні компанії, зареєстровані на Кіпрі та в Нідерландах, що не сприяє сталому розвитку галузі та збереженню національного багатства держави (табл.1).

Таблиця 1

Інформація про осіб, що володіють 10 відсотків та більше акцій підприємств ГМК України (2013 р.)*

Назва	Основні власники акцій	Кількість акцій (%)	Рентабельність
ПАТ «Кривбасзалізрудком»	Starmill Limited, CYP	99.9	46%
ПАТ «Євраз Суха Балка»	Tollipone LTD, CYP	24.8	21%
	Holdings LTD, CYP	23.6	
	Chantusos Holdings LTD, CYP	24.5	
	Bolkiviros Holdings LTD, CYP	24.8	
ВАТ «Південний ГЗК»	Mint Data Holdings Limited, CYP	22.1	53%
	Strettonway Traders & Consultants Limited, CYP	22.2	
	Acretrend Holdings Limited, CYP	22.1	
	ТОВ "Металотехніка" UKR	25.8	
ПАТ «Центральний ГЗК»	MetalUkr Holding Limited, CYP	75.9	47%
	SCM Holdings Limited, CYP	23.5	
ПАТ «Північний ГЗК»	MetalUkr Holding Limited, CYP	63.3	57%
	SCM Holdings Limited, CYP	36.2	
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	Majorone Trading Limited, CYP	17.3	63%
	Metinvest B.V., NLD	82.5	

Джерела: [7, 18, 19]

Як видно з даних таблиці, Україна має докласти максимум зусиль для створення

сприятливих умов для бізнесу в межах держави та стимулювати повернення капіталів в

національну економіку. Тільки за такої умови можна запобігти неоколоніальній залежності, стати рівноправним гравцем на світовому ринку гірничодобувної промисловості та одночасно захистити національні інтереси і зберегти наявний ресурсний потенціал для майбутніх поколінь [7].

Вплив екологічного регулювання на формування витрат гірничодобувних підприємств в Україні теж має вкрай негативний характер. За оцінками експертів компанії PricewaterhouseCoopers, Україна має найвищий рівень оподаткування надрокористування серед всіх гірничодобувних країн у світі [20, 21]. Зокрема, рентні платежі на видобуток залізної руди за минулі півтора року в Україні підвищувалися тричі. Ставка піднялась з 1,5 до 8%. Крім того, відбулася зміна об'єкта оподаткування, у чотири рази зросла плата за землю для гірничих підприємств. Також з 2012 по 2015 рік в два рази збільшилися екологічні відрахування, які підприємствам обіцяли повертати на екологічні проекти. Таким чином, Українським ГЗК доводиться виживати не тільки в умовах світового падіння цін на сировину, несвоєчасного відшкодування ПДВ державою, а й високих тарифів на надрокористування [21]. Внаслідок цього вітчизняні гірничодобувні компанії ризикують, як мінімум, суттєво втратити позиції на міжнародному ринку. Це пояснюється не тільки собівартістю видобутку і збагачення, а й більш низькими якісними характеристиками сировини в порівнянні з австралійською і бразильською продукцією ГЗК. Вперше за багато років виник реальний ризик припинення роботи гірничо-збагачувальних комбінатів зі складними гірничо-геологічними умовами видобутку. У відкритому листі до Президента, уряду і глав профільних комітетів Верховної Ради України, який підписали представники найбільших вітчизняних гірничодобувних компаній, наголошується, що зараз кожен додатковий долар, що відноситься на витрати, грає на користь іноземних конкурентів. Зокрема, російські виробники залізорудної сировини, що мають доступ до дешевших енергетичних ресурсів і значно менше податкове навантаження по оплаті за надра, вже витісняють українські компанії з традиційних ринків збуту продукції (Китай, СНД, Центральної та

Східної Європи) [22]. Як стверджує директор ДП Укрпромзовнішекспертиза Володимир Власюк, в Україні зараз «дуже важливо піднімати питання собівартості і конкуренції, тому що компанії сповідують горизонтальну стратегію, коли вони намагаються утримати частку ринку, зменшуючи ціни. Тому при всіх наших рішеннях щодо ставок і податків ми повинні виходити з того, щоб не знизити конкурентоспроможність і не втратити обсяги експорту і присутність наших компаній на зовнішніх ринках [23].

Висновки. Гірничодобувні підприємства постійно стикаються з серйозними вимогами та очікуваннями від усіх ланок ланцюгів створення вартості і всіх груп стейкхолдерів. Інтереси зацікавлених сторін перетинаються у сфері надрокористування, ресурсозбереження та захисту довкілля і реалізуються через екологічне регулювання, яке як прямо, так і опосередковано впливає на конкурентоздатність добувних підприємств. Екологічні та соціальні нормативи і нормативні платежі впливають на очікувані доходи від інвестицій в гірничодобувну промисловість та на формування витрат, що може посилювати або послаблювати конкурентні переваги підприємств галузі. В довгостроковій перспективі компанії гірничодобувного сектора можуть пристосуватись до більш суворих екологічних та соціальних норм і отримати від цього певні переваги. Проте проміжний період може бути довгим і обтяжливим та вимагати значних витрат і суттєвих інвестицій. Це означає, що вплив екологічного регулювання, в тому числі, взаємодія відповідальних державних та місцевих регулюючих органів з промисловістю, їх роль у прийнятті рішень має важливе значення для вирішення дилеми формування конкурентного середовища на рівні компанії. Своєчасність, передбачуваність, гнучкість та жорсткість екологічного регулювання – це ті ключові характеристики, які можуть сприяти посиленню або послабленню його негативно впливу на конкурентоздатність гірничодобувних підприємств.

Засобами екологічного регулювання держава повинна прагнути досягти компромісу між забезпеченням контролю за забрудненням, раціональним використанням ресурсів та недопущенням зменшення конкурен-

тоспроможності гірничодобувних підприємств. В Україні на сьогодні такого компромісу не досягнуто, а для екологічного регулювання характерна переважаюча роль примусових факторів (збільшення ставок податків і зборів, розміру штрафів за забруднення довкілля і недотримання екологічних нормативів) над економічними (зростання доходів і прибутку, зниження витрат) і ринковими (збільшення частки ринку, формування сприятливого середовища) [24].

Вплив екологічного регулювання на конкурентоспроможність гірничодобувних підприємств в Україні має переважно негативний характер. Для того, щоб змінити ситуацію і досягти позитивних результатів, необхідно: (1) підвищувати рівень компетенції та обґрунтованості рішень регулюючих органів, моделювати короткострокові та віддалені наслідки їх прийняття; (2) впроваджувати нові управлінські та адміністративні інструменти для покращення співпраці та обміну інформацією між промисловістю і владою; (3) забезпечити своєчасність, передбачуваність, гнучкість та оптимальну жорсткість екологічного регулювання; (4) знизити рівень адміністративного впливу, ширше використовувати інструменти економічного та соціального регулювання. Ці та інші методи забезпечать можливість досягти позитивних екологічних результатів без серйозного збитку для довгострокової конкурентоспроможності гірничодобувної промисловості.

Література

1. Lutz W. Weber. Georgius Agricola (1494–1555): Scholar, Physician, Scientist, Entrepreneur, Diplomat *Toxicol. Sci.* (2002) 69 (2): pp. 292–294.
2. Bridge, G. Contested terrain: Mining and the environment. *Annu. Rev. Environ. Resour.* 2004, 29, pp. 205–259.
3. Porter M. E., Van der Linde C. Toward a new conception of the Environment – Competitiveness Relationship. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, № 4 (1995), pp. 97–118.
4. Hilson. G. 2000. Pollution prevention and cleaner production in the mining industry: an analysis of current issues. *J. Clean. Prod.* 8, pp. 119–126.
5. Environmental regulation and competitiveness in the mining industry: «Permitting processes with special focus on Finland, Sweden and Russia» // Kristina Soderholm¹, Patrik Soderholm, Heidi Helenius^b, Maria Pettersson, Roine Viklund, Vladimir Masloboevc, Tatiana Mingalevac, Viktor Petrovc *Resources Policy*. – 43(2015), pp. 130–142
6. Фаркашова Э. И. Экологическая политика с

точки зрения повышения конкурентоспособности региона / Э. И. Фаркашова // *Региональна економіка*. – 2010. – № 3. – С. 54–62.

7. Ковальчук В. А. Перспективи та ризики гірничорудної галузі України в контексті сталого розвитку. / А. В. Короткий, Ю. В. Короткий // *БІЗНЕСІНФОРМ*. – 2013. – № 8. – С. 155–161.

8. Півняк Г. Г. та ін. Synchronizing: цивілізоване вирішення проблеми сталого функціонування гірничодобувних регіонів / Г. Г. Півняк, П. І. Пілов, М. С. Пашкевич, Д. О. Шашенко // *Економіка та управління*. – 2012. – № 3. – С. 22–26.

9. Трубецкой К. Н. Проблемы и перспективы развития горных наук / К. Н. Трубецкой // *Маркшейдерия и недропользование*. – 2011. – № 2. – С. 9–12.

10. Mining & Metals in a Sustainable World 2050/ *Industry Agenda/World Economic Forum*, 2015. – 44 с.

11. Remy. F., 2003. Mining Reform and the World Bank: Providing a Policy Framework for Development. *International Finance Corporation*. Washington. DC.

12. Кондратьев В. Ресурсный национализм и структура экономики. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=160351>.

13. Бизнес-риски в горнодобывающей и металлургической отраслях: исследование за 2012–2013 гг. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ey.com/RU/ru/Industries/Mining---Metals/Business-risks-in-Mining---Metals>.

14. Бизнес-риски в горнодобывающей и металлургической отраслях: исследование за 2015–2016 гг. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ey.com/Publication/.../ey-business-risks-report-russian.pdf>

15. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

16. Офіційна сторінка виставки MiningWorld Ukraine 2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.miningworld.com.ua/ru/otrasl>

17. World Bank, 2015. Worldwide Governance Indicators. Country Data Report for Ukraine, 1996-2013 [Electronic resource]. Mode of access: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports> – Title from the screen.

18. Офіційний сайт Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua>

19. Кабаш Н. Цены на руду падают. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.capital.ua/ru/publication/28906-tseny-na-rudu-padayut-rentabelnost-ee-dobychi-v-ukraine-uzhe-priblizilas-k-nulyu?issue=391>

20. Доклад «Налогообложение 2016» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pwc.com/ua/ru/survey/2015/all/paying-taxes-2016.html>

21. Україна має найвищі ставки серед усіх гірничодобувних країн світу – PricewaterhouseCoopers. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://112.ua/ekonomika>

22. Ильин А. Железная руда: второй фронт для власти или реальная угроза ГОКам? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://delo.ua/business/zheleznaia-ruda-vtoroj-front-dlja-vlasti-ili-realnaja-ugroza-gokam-295067/> delo.ua

23. Укрпромвнешэкспертиза: Повышение платежей на недропользование крайне не выгодно Украине. – [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<http://ukranews.com/news/166461.Ukrpromvnesheksper-tiza-Povishenie-platezhey-na-nedropolzovanie-krayne-navigodno-Ukraine.ru>

24. Гончаренко Н. В. Екологічне інвестування в гірничодобувній промисловості: сутність, особливості і види / Н. В. Гончаренко, В. Ю. Короткий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2015. – № 4 (169). – С. 15–22

ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ГОРНОДОБЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Л. Л. Лазебник, д. э. н., профессор, НУ ДПСУ, Л. П. Гацкая, к. э. н., доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье выявлены основные направления положительного и отрицательного влияния экологического регулирования на конкурентоспособность горнодобывающих предприятий и отрасли в целом. Определены условия и факторы, при которых возможен компромисс между достижением положительных экологических результатов и созданием устойчивых конкурентных преимуществ в горнодобывающей промышленности. Предложены маркеры для разработки экологической политики государства в горнодобывающей сфере, ориентированные на достижение одновременно сохранения окружающей среды и повышение конкурентоспособности предприятий отрасли.

Ключевые слова: горнодобывающая промышленность, конкурентоспособность, экологическое регулирование, экологическое воздействие, экологическая и социальная ответственность.

IMPACT OF ENVIRONMENTAL REGULATION ON COMPETITIVENESS OF MINING ENTERPRISES

*L. L. Lazebnyk, D.E., Prof., National University of State Tax Service of Ukraine
L. P. Gatska, Ph. D (Econ.), Ass. Prof., Taras Shevchenko National University of Kyiv*

The basic directions of positive and negative impact of environmental regulation on the competitiveness of mining enterprises and the industry as a whole are revealed. The conditions and factors that make it possible to reach compromise between obtaining the environmental benefits and creating sustainable competitive advantage in the mining industry are defined.

Guidelines for the development of environmental policy in the mining sector, focused on achieving both environmental protection and enhancement of the industrial competitiveness are proposed.

Keywords: mining, competitiveness, environmental regulation, environmental impact, environmental and social responsibility.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Пилипенко Г. М.

Надійшла до редакції 29.01.16.